

Etika a súčasný šport z hľadiska možností etického poradenstva

Josef OBORNÝ, Eva ŠTEFANIČIAKOVÁ

Ethics and Contemporary Sport from the viewpoint of possibilities of the Ethics Consultancy

Abstract: This paper deals with the main topics of current sports ethics that characterize modern sport, particularly at the top level and performance. Article outlines the authors' view of ethical issues that are relevant time, the conditions and environment in which the current sport

Key Words: Fair play, kalokagathia, sense of human movement in sport, metrosexuality, instrumentalism, hostility in the sport

Humanologické poslanie športu

Šport je významným a vplyvným spoločenským, kultúrnym a ľudským fenoménom súčasnosti. Stal sa náplňou pracovného i voľného času, stal sa teda profesiou aj zábavou. Pravdepodobne má však rovnaký počet odporcov ako prívržencov. Všetky otázky aj výkričníky, všetky ambivalentné procesy doby ho poznamenali. V tejto súvislosti chceme upozorniť na základné aspekty humanistického poslania športu:

- ♦ Telesný aspekt – športovanie, ako je všeobecne známe, poskytuje širokú škálu možností, ako urobiť z tela dokonalé, fyziologicky harmonické „teleso“. Etika a filozofia sa po celé stáročia usilovala

potvrdiť skutočnosť, že pochopenie „človeka nie je v plnom rozsahu možné bez pochopenia tela. Človek je svojim vlastným telom, človeka vyjadruje jeho vlastné telo“ (Hodaň, 2009, s. 75).

- ♦ Vitálny aspekt – v športe sa môžu prejaviť všetky tajomstvá života a vitality, v telesnej výchove sa môže odhaliť a využiť každá forma aktivity a elánu ľudskej bytosti. Šport je dôležitá sféra dominancie vitality a výzva k vitalite. V intenciách športových a etických pravidiel je šport aj kultiváciou prirodzenej ľudskej vitality. Napríklad „slastné pocity športového víťazstva, dosiahnuté aj za pomoci pravidlami dovolenej agresie, možno z tohto aspektu považovať za eticky pozitívne“ (Grexa, 2006, s. 54).
- ♦ Estetický aspekt – krásne a ušľachtilé sa s obľubou ukazuje práve prostredníctvom športu. Šport a športovanie sú veľmi vhodné aktivity, prostredníctvom ktorých je možné urobiť z tela „umelecké dielo“, prostredníctvom ktorých je možné pripraviť napríklad pre diváky hodnotný umelecký a estetický zážitok. „Môžeme konštatovať, že hlavnou úlohou estetického pôsobenia v športe je vyvolať u človeka záujem o krásu, o estetickú stránku javov, rozvíjať u neho potrebu hľadať a nachádzať estetický obsah v telovýchovnom a športovom procese“ (Čierniková, Lednický, 2009, s. 94).
- ♦ Emotívny aspekt – prežívanie športu, športových udalostí a telesného pohybu pripomína činnú sopku ľudských citov a emocionálnych prežitkov. Absolventky istého bežeckého podujatia sa vyznali so svojich pocitov, keď na horskom hrebeni zbadali cieľ behu: zaplavili intenzívne pocity šťastia, radosti; „také obrovské uvoľnenie endorfínov sme v živote, počas žiadnych pretekov, či tréningu, nezažili (...) ešte aj v dnešných dňoch dávno po pretekoch berieme energiu z nadobudnutých zážitkov“ (Danišová, Liptáková, 2009, s. 101–102).
- ♦ Morálny aspekt – športovanie na všetkých výkonnostných úrovniach dáva človeku šancu na čestnú hru a čestný spôsob života. Šport testuje morálnu silu osoby. „Tu sa človek správa k človeku v rámci čistej, čestnej hry, dodržiava pravidlá súťaže, pomôže súperovi v núdzi, v zranení, prizná svoju chybu aj za cenu straty svojej šance na úspech, víťazstvo. To sú už hodnoty, princípy, ktoré

determinujú správanie športovca ako celku, stávajú sa zmyslom jeho života.“ (Kasa, 2006, s. 79)

- ♦ Duchovný aspekt – vnímavý a intelektu zasvätený človek si cibí pri športových aktivitách svoje filozofické úvahy o vlastnej bytosti, o svete, o živote, o transcendentných hodnotách. Vrabcová (2009, s. 671) v tejto súvislosti opisuje jogu: „Joga totiž vedie priamo k prebudeniu vnútorného vedomia, kde je široký priestor na spirituálne zážitky. Telesné cvičenie je tu spojené s myšlienkou transcendentna, čo jej dodáva zasa na filozofičnosti.“

Nosné témy etiky športu

Zrejme základným a nosným problémom súčasnej etiky športu je princíp *fair play* ako smerodajná objektívna charakteristika medziľudských vzťahov pri športovaní, ale aj v civilnom živote. Realita každodenného života ukazuje, že je to skutočne objektívne potrebná norma vzťahov, rivality a súťaženia. Počas existencie moderného športu presiakol (penetroval) princíp *fair play* do všetkých rozhodujúcich foriem hodnototvorných aktivít človeka v rozmeroch svojho spoločenského života. Nemec (2010/2 – 2011/1, s. 1) považuje *fair play* za relevantný fenomén súčasného športu s potrebou klásť výrazný akcent na výchovný kontext v podmienkach etického pluralizmu (*Fair Play as a phenomenon of contemporary sport; Fair Play – educational context and ethical pluralism*). Oponenti princípu *fair play* namietajú, že je nefunkčný, pretože je iba mravný, pretože jeho podstata je iba etická. Skúsme si však domyslieť dôsledky toho, že by sme túto argumentáciu akceptovali. Pri etickej expertíze konkrétneho konania športovca vychádza tréner, rozhodca, divák, psychológ z určitého chápania princípu *fair play*, takého chápania, ktoré má všeobecnú a širokú odbornú akceptáciu.

Ďalším zo základných pojmov športovej etiky je pojem *kalokagatia*. Výpočet definícií *kalokagatie* by bol skutočne rozsiahly a nemuseli by sme sa vracieť až do jeho rodiska, do doby starých antických mysliteľov. V určitej etape vývinu moderného športu a jeho terminológie však *kalokagatia* ustúpila do pozadia (povedzme, že išlo o druhú polovicu 20. storočia). Dnešná športová etická teória venuje značné úsilie hľadaniu

moderného obsahu kalokagatie, obsahu, ktorý by reflektoval potreby telesného a mravného vývinu súčasného človeka. Teda – pojem kalokagatia vyjadruje telesné a netelesné hodnoty každého človeka, nielen športovca a športujúceho. V skratke môžeme povedať, že v kalokagatii je položený dôraz na telesne normálny typ postavy (podľa BMI) a mravne dobrý spôsob konania a správania sa človeka. S ideálom kalokagatie ďalej bezprostredne súvisí vnútorné osvojený princíp fair play a kinestetické parametre ľudského pohybu, predovšetkým pokiaľ ide o športový pohyb. Ku kalokagatii nevyhnutne patrí aj kultúra pohybu ľudského tela a estetika pohybu ku ktorej človek dospieva cieľavedomým úsilím. Kalokagatia je teda konštruktívnym prvkom pre trénerov, kondičných trénerov alebo metodikov, ktorí sa zaoberajú napríklad *bodybuildingom* svojich klientov na jeho rôznych úrovniach modifikácie ich tela.

S riešením problému kalokagatie bezprostredne súvisí riešenie problému *zmyslu športových pohybových aktivít*. Inak povedané, ide o roviny zmyslu (športového) pohybu človeka a pre človeka. V tomto zmysle vymedzujeme: rovinu uspokojenia potreby sublimácie animálnych pudov živočíšnej radosti a zlosti; rovinu uspokojenia širokej škály biologických potrieb ľudského organizmu prostredníctvom pohybu; rovinu uspokojenia existencialistickej potreby poznať odpoveď na otázky „kto som“; rovinu uspokojenia filozofickej potreby splynutia s prírodou pri pohybových aktivitách a rovinu uspokojenia metafyzickej potreby dosiahnutia stavu pokojnej športovej mysli, dosiahnutia ataraxie a športovej nirvány. Načrtávame tým diferenciáciu zmyslu športu a športového pohybu v jednotlivých športových disciplínach. Rozmanitosti športových disciplín a rozmanitosti potrieb jednotlivých ľudských bytostí zodpovedá rozmanitosť zmyslu športovania a zmyslu športového pohybu. Pohyb vyjadruje stav a dynamiku celej ľudskej bytosti. Jeden z predpokladaných výsledkov športového pohybu je kontenancia ako kvalita mentálneho zdravia človeka. Je to jedna zo stránok výsledkov športu a športovania.

V intenciách našej štúdie sme uskutočnili dotazníkový výskum medzi školákmi. Ciele tohto výskumu boli stanovené z etického, emočného a edukologického hľadiska: skúmať a analyzovať vzťah žiakov druhého stupňa základnej školy v Námestove k predmetu telesná

výchova, k metodike výučby telesnej výchovy a zistiť, aký tematický celok a aké aktivity na hodinách telesnej výchovy sú pre žiakov zdrojom zážitkovosti a záujmu. Výskumu sa zúčastnili žiaci z rôznych ročníkov Základnej školy v Námestove. Výber bol robený náhodne. Uvádzame len niektoré výsledky dotazníka. Na otázku *Mate radi hodinu telesnej výchovy?* Odpovedalo „áno“, teda jednoznačne kladne až 87 % žiakov respondentov. Na otázku *Ak ste zakrúžkovali áno, tak prečo?* (Respondenti mali možnosť vyznačiť maximálne tri možnosti.) sme zistili nasledovné: 16 % oslovených žiakov obľubuje telesnú výchovu preto, lebo je na telesnej výchovy zábava a veselo, 15 % má radosť, keď sú úspešní, 13 % vyznačilo zdravie. Taktiež 13 % má ambície stať sa dobrým športovcom, 11 % sa počas cvičenia a po ňom dobre cíti, možnosť *Mám radosť, keď sa mi podarí urobiť si vlastný rekord, alebo sa v niečom zdokonaľiť* vyznačilo 10 % respondentov, 8 % túži mať peknú postavu, 7 % teší, keď sa naučia niečo nové, 5 % chce byť stále v pohybe, 2 % obľubujú telesnú výchovu kvôli basketbalu a veľmi pozitívne je, že nikto z oslovených nechce dokazovať, že je lepší ako ostatní (obr. 1).

Obr. 1

Hurych sa venuje v otázke zmyslu športového pohybu rekreologii. V tomto zmysle posúva do popredia synergistický efekt v ponímaní zmyslu športovania, ale v „první řadě je to nepřehlédnutelná tendence návratu k přírodě. (...) Z toho vyplývá první typický rys ve vztahu

rekreologie k pohybové aktivitě. Tím je zřetelná preference aktivit v přírodě. Rekreologie se nevyhýbá tradičním sportům, a to ani v jejich modernizované podobě (podporované současnými technologickými možnostmi). (...) Druhým charakteristickým rysem realizace rekreologie v oblasti pohybových aktivit je patrný odklon od vrcholové a výkonnostní podoby sportu. Ten je zcela logickou ilustrací již zmíněné myšlenky, že pointou rekreologie je směřování k aktivnímu využití volného času. Pro vrcholového (a do jisté míry i výkonnostního) sportovce není čas věnovaný sportovní činnosti časem volným, nýbrž časem pracovním“ (Hurych, s. 51).

Témy relevantné dobe

Medzi tzv. moderné témy, alebo športové témy, ktoré z času na čas vynesie na svetlo sveta novinárska prax patrí aj problém *adónizmu* v správaní športovcov, v úprave ich zovňajšku, ale aj v ich myslení. Nie je to typicky etický problém, ale zväčša má výrazné etické prejavy a dôsledky. Adónizmus vo všeobecnosti charakterizuje zveličený dôraz na telesnú krásu, seba obdiv a vystatovanie sa touto krásou. Adónis, ako je známe, je nápadný krásavec alebo ten, kto sa zaňho pokladá. V športe je to štýl športových a životných aktivít, ktorý sa vyznačuje orientáciou na prílišné a kriklavé zdôraznenie telesnej krásy športovca. Krajným prípadom adónizmu je fetišizmus telesnej krásy. Tento úkaz môže spôsobiť v športovom tíme rôzne medzi osobné kolízie a môže viesť až ku konfliktným situáciám. Pre osobu svojho nositeľa môže adónizmus znamenať cestu, na ktorej sa vyčerpávajú a oslabujú jeho iné ľudské a športové dispozície. Z rodového hľadiska môžeme povedať, že typicky „ženským“ prípadom tohto adónizmu je afroditizmus, pre ktorý je tiež príznačný prílišný dôraz na telesnú krásu športovkyne (športovca). Okrem toho je v tomto afroditizme obsiahnutý silný zmyselný až erotický nádych. V podstate ide v tomto prípade o zámerné vnášanie zmyselného a erotického prvku do športového prejavu.

V intenciách vyššie načrtnutého adónizmu a afroditizmu sa nesie *metrosexualita* v športe. V metrosexualite však nedominuje na prvom mieste v myslení a správaní športovcov problém telesnej krásy,

nemôžeme v nej hľadať namyslenosť na telesnú krásu a predovšetkým krásu tváre. V metrosexualite dominuje veľmi špecifické „provokatívne“ správanie predovšetkým mužov športovcov, ktoré je zamerané na pôsobivé estetické prejavy ich tela tým, že do týchto prejavov vnášajú určité estetické artefakty (extravagantný poprípade výstredný účes, tetovanie celých „príbehov“ na viditeľné časti tela a i.). Treba však podčiarknuť, že metrosexuál je muž akejkolvek sexuálnej orientácie, nie je teda pravdou, že ide o prípady mužov homosexuálnej orientácie. Metrosexuál je športovec, ktorý venuje veľa času i peňazí na úpravu svojho tela a mimo športovisko aj odevu a badáme u neho nadštandardnú starostlivosť o svoj výzor a životný štýl. Metrosexualita športovca sa prejavuje:

- ♦ perfektne, netradične a pôsobivo upraveným zovňajškom,
- ♦ úsilím o dobrý dojem na divákov, používaním parfumov,
- ♦ odstraňovaním ochlpenia z rôznych miest tela,
- ♦ značným dôrazom na správnu životosprávu a telesné línie.

Metrosexualita teda nemá a priori negatívne etické črty, nie je to ne-žiaduca línia morálneho správania na športoviskách aj mimo ne. Určitá časť športovej verejnosti však pozerá na metrosexuála „cez prsty“ a komentuje jeho konanie s iróniou. Avšak v pragmatickom slova zmysle aj tu často platí známe účel svätí prostriedky. V športe predstavujú takúto ikonu metrosexuality niektoré výrazné až excelentné športové osobnosti (napr. David Beckham, Marek Hamšík, Usain Bolt). Za hranicami etickej teórie, ale v súvisi s našimi úvahami sa nachádza pojem fundraising. Ide o cieľavedomú a systematickú činnosť, ktorej výsledkom je získanie finančných či iných prostriedkov na všeobecne prospešnú činnosť organizácii alebo jednotlivcov, napríklad na podporu športovania handicapovaných detí. Metrosexualita a afroditizmus sa tak angažujú prostredníctvom svojich nositeľov v „službách“ solidarity, sociálnej a humánnej empatie, v službách fundraisingu.

Iným súčasným (dúfajme, že zriedkavým) javom v radoch športovcov a ďalších zodpovedných a kompetentných osôb v systéme jednotlivých športových disciplín je tzv. *inštrumentalizmus*. Jeho etická analýza poukazuje na negatívne morálne znaky v motiváciách, prostriedkoch

a dôsledkoch v konaní kompetentných. Telo športovca sa chápe ako nástroj („inštrument“) dosiahnutia športového cieľa (výkon, uznanie, sláva, vecné zabezpečenie). Je preň typické odosobnené narábanie s vlastným telom ako s „prepožičaným“ telesom, akoby s niečím cudzím. Symptomatické pre inštrumentalistické myslenie je pohrdanie telom a jeho zdravím (nazvime tento postoj pojmom cnostná „prostitúcia“). Do tohto fenoménu patrí aj tlmenie telesných pocitov (napríklad pocitu bolesti, pocitu hraničného telesného zaťaženia) s cieľom zvýšenia športovej výkonnosti. Zaznamenali sa aj prípady predaja orgánov pre lekárske účely alebo pre transplantácie, to je však iná kapitola etiky.

Bezprostredným „susedom“ inštrumentalizmu je športový arivizmus. Charakterizuje a identifikuje ho nezdravá ctižiadosť, povýšenectvo, karierizmus, prepiata snaha po spoločenskom vyniknutí a vzostupe, nekontrolovateľné úsilie stať sa „jednotkou“ v športovom tíme alebo v určitej športovej disciplíne, chorobná ambicióznosť, nezdravo vysoké ašpirácie. Športový arivizmus má znaky nadmernej, prisilnej túžby po víťazstve za akúkoľvek cenu, preexponovanej súťaživosti, chorobnej túžby vyniknúť a byť najlepší aj za použitia nedovolených praktík, prostriedkov alebo nečistej hry. Príznaky arivizmu sa môžu prejaviť aj voči vlastnej osobe bezohľadným užívaním podporných prostriedkov, seba zničujúcim tréningom, dopingom, preceňovaním svojich schopností, ktoré môžu mať dôsledky ohrozenia zdravia alebo ohrozenia ľudskej prestíže a povesti.

Záver

V tomto príspevku sme načrtli iba niektoré témy, o ktorých sa píše a uvažuje v súčasnej športovej etike a v zainteresovanej odbornej športovej aj laickej verejnosti. Mnohé z týchto javov sú predmetom dialógu, rôznej interpretácie, sú predmetom názorových stretov. Na ich podstatu a morálne dôsledky neexistujú jednotné pohľady. V každom prípade sa však ukazuje potreba diskusie o ich súvislostiach a dôsledkoch predovšetkým v športovej praxi a v živote športovcov. Z tohto hľadiska majú etické analýzy uvedených javov praktický význam pre športové etické poradenstvo.

Literatúra

- ČIERNIKOVÁ, I., LEDNICKÝ, A. Estetika a estetika športu. In GREGOR, T. (ed.) *Šport a spoločenské a humanitné vedy 2009*. Bratislava: ICM AGENCY, 2009. s. 89–97.
- DANIŠOVÁ, L., LIPTÁKOVÁ, K. Preži svoj beh. In GREGOR, T. (ed.) *Šport a spoločenské a humanitné vedy 2009*. Bratislava: ICM AGENCY, 2009. s. 98–104.
- GREXA, J. Altruizmus a egoizmus v športe. In OBORNÝ, J. (ed.) *Altruizmus a egoizmus v súčasnej spoločnosti*. Bratislava: Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport, 2006.
- HODAŇ, B. *K problému filozofické kinantropologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009.
- KASA, J. Egoistické a altruistické správanie športovcov a trénerov. In OBORNÝ, J. (ed.). 2006. *Altruizmus a egoizmus v súčasnej spoločnosti*. Bratislava: Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport, 2006.
- NEMEC, M. The Relevance of Fair Play for Contemporary Sport. In *PLAY FAIR! Academic Supplement. This supplement is part of 'Play Fair!', the official publication of the European Fair Play Movement*, ISSUE NO.8, 2010/2, 2011/1.
- ŠÍP, R. (ed.). *Kalokaghatia: Ideál nebo flatus vocis?* Brno: Masarykova univerzita a Paido, 2008.
- VRABCOVÁ, J. Kontemplácia – meditácia – joga. In GREGOR, T. (ed.). *Šport a spoločenské a humanitné vedy 2009*. Bratislava: ICM AGENCY, 2009.
- HURYCH, E. *Některé aspekty rekreologie v cestovním ruchu v podmínkách VŠPJ*. In *STUDIA TURISTICA*, online časopis pro vzdělávání v cestovním ruchu. Vysoká škola polytechnická Jihlava, únor 2010. Dostupné na: <https://www.vspj.cz/soubory/download/id/455>.

Kontakt na autory příspěvku:

Prof. PhDr. Josef Oborný, PhD.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc

Katedra športovej humanistiky a športovej edukológie

FTVŠ, Univerzita Komenského, Bratislava

e-mail: oborny@fsport.uniba.sk, josef.oborny@upol.cz

Mgr. Eva Štefaničiová

Katedra športovej humanistiky a športovej edukológie

FTVŠ, Univerzita Komenského, Bratislava

Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9

814 69 Bratislava